

Partijen en vertegenwoordiging in verandering: Waar vindt Groen! een rustpunt?

Carl Devos

De Gentse politicoloog Carl Devos verzorgde de Oikos-lezing op het Zomerweekend 2004 van Groen! Hieronder leest u de schriftelijke neerslag. Maar hoe ervaarde Devos de sfeer van het Zomerweekend? "Aan het weer kon het niet liggen, maar op 27 augustus 2004 hing iets aangenaams in de lucht van de Floréal in Nieuwpoort. Tijdens het gekeuvel voor mijn OIKOS-lezing viel me een en ander op dat niet goed onder woorden te brengen is. Maar je herkent het meteen als het er is. Je ruikt ontspannen enthousiasme. Een drukke gezelligheid. Opgetrokken mondhoeken en zoekende knipogen. Subtiele hoofdknikjes hier en daar. Mensen die door geklets maar geen afscheid kunnen nemen. Ze bouwen langgerekte praatstraten. Elders drummen oplopend gesticulaties iemand in het nauw. Voorbijrennende kinderen breken de claustrofobie uiteen. Charmant amateurisme en speelse slordigheid dwarrelen als stof in het rond. Het eten is niet slecht, het weer valt tegen, het gebouw ademt betonbouw uit en werpt een industriële schaduw op de omgeving. De trappen kraken niet. Achter elke hoek verwacht je een kille refter. Maar het is er gezellig. Of zoiets. Als buitenstaander heb je alvast de indruk naar vleesgeworden wij-gevoel te staren. Niet bedreigend wel uitnodigend, maar toch een die buitenstaanders taxeert, aftast. Hier heerst lotsverbondenheid, solidariteit. Tenminste, zo lijkt het toch. Ondanks de discussies en meningsverschillen vindt de familie even rust aan de kust. Alle partijcongressen hebben een beetje van 'datte', maar het valt me hier meer op dan elders. Het is in elk geval zoals een partijbijeenkomst zou moeten zijn. Nergens doemt het gevoel op deel van een programma te zijn, afwezig is het bombastische klank- en lichtspel die hippe evenementenbureaus en marketingjongens in een strakke regie afvuren. Dit is Groen! De partij met dat vervelend uitroepingsteken. Ik ben er te gast voor wat een lezing heet. Of ik het nadien eens ongeveer op papier wil zetten? Over partijen, hun evolutie en onze democratie? En Groen!?! Tuurlijk wel, zo ongeveer toch."

5

In deze vertelling kijken we, onder de slagzin *reculer pour mieux sauter* achterom. Met een zeer botte beeldhoeklens en vanop grote afstand. Het *hic et nunc* van het Vlaams partijstelsel komt immers pas tot zijn recht indien we even in de sporen ervan teruglopen. We betrachten daarbij uiteraard niet de

zoveelste verklaring of geschiedschrijving van de naoorlogse sociale en politieke ontwikkelingen. Het geheel is slechts een opstapje om tot het antwoord op de vraag van Groen! te komen: wat met ons na 13 juni 2004? Twee aandachtspunten staan in onderstaand verhaal centraal: de

ontwikkeling van partijen en van het concept vertegenwoordiging, twee hoogst cruciale concepten van onze democratie. De ontwikkelingslogica van beiden bepaalt in zeer hoge mate de kwaliteit ervan. Via een eigenzinnige selectie en invalshoek letten we daarbij vooral op de ruwe cadans en veranderende aggregatietoestanden van partijen en vertegenwoordiging. De concrete en precieze *facts and figures* laten we achterwege, evenals de jargoneske en theoretische verpakking waarin de koele waarheid soms wordt opgenomen. We proberen dan ook niet om eens te meer een analyse te maken van 13 juni 2004 en van al wat er toen onder en boven de oppervlakte heen en weer schoof.

Wat verderop volgt komt meer vanuit een politiek aanvoelen; het is een brouwsel van allerlei indrukken, van analyses, studies of onderzoeksresultaten, van wijze boeken en diepe gesprekken, van reflexen, en soms van inzichten. Of, zoals de immer aanwezige Rik Torfs het in zijn column in *De Standaard* van 7 oktober 2004 ooit zo prachtig onder woorden bracht, van “eenzaam op de loer liggen. De inspiratie lokken. Het stilleven leren beminnen waarin de medemens ontbreekt, precies om hem beter te kunnen begrijpen.” Lekker ouderwets kijken en denken dus, zonder de nerveuze pretentie van de hoogproductieve wetenschapsbedrijven. Op het einde van de rit komen we zo ter bestemming bij enkele hoogst persoonlijke en dus volslagen subjectieve ‘adviezen’. Nimmer hebben die de pretentie een gefundeerde beleidsaanbeveling te vormen.

Ja, doorheen de tekst slingert ongerustheid. Bezorgdheid om de staat van onze *res publica*. Dat doet misschien de indruk ontstaan dat hier een cultuur-

pessimist met brute loopspas zure woorden doorheen het papier wil trekken. Neen. Daarvoor is het respect en de bewondering voor de politiek en de actoren erin te groot. Maar waardering voor al het nobele en goede van en in de politiek mag nooit de aandacht doen verslappen voor gevaren en bedreigingen. Precies omdat politiek en democratie zo broos en dierbaar zijn moeten we daar nadrukkelijk op wijzen.

Over partijen

Partijen zijn jonger dan de democratie. Dat zou kunnen betekenen dat democratie zonder partijen kan overleven. Toch is dat niet zo. Het is immers onmogelijk om België voor het ontstaan van partijen als een democratie te omschrijven. Zo vormde het select clubje cijnskiesstemmers en bestuurders van de eerste dagen een zichzelf bestendigende elite, zonder uitstaans met het volk. Van enige *kratein* van de *demos* was dan ook geen sprake, laat staan van andere wezenlijke componenten van de democratie zoals een feitelijke scheiding der machten, fundamentele politieke rechten (o.a. stemrecht), sociale grondrechten, enz. Nergens is van democratie sprake zonder eerlijke en oprechte concurrentie tussen minstens twee partijen. Partijen zijn dus een niet voldoende maar wel noodzakelijke voorwaarde voor democratie.

Ook toen partijen hun eerste stappen zetten in de relatief liberale en officieel democratische parlementaire monarchie België was van democratie nog geen sprake. Totalitaire regimes leren ons dat het bestaan van (zelfs meerdere) partijen niet impliceert dat het volk daarom de leiders controleert in plaats van andersom. De eerste partijen in België zijn ontstaan als gevolg van de

geleidelijke democratisering van ons politieke bestel. Partijen zijn m.a.w. ook een gevolg van democratie. Voor sommigen waren partijen noodzakelijk voor het machtsbehoud, voor anderen waren ze noodzakelijk voor machtsverwerving. Zowel machtshebbers als machtszoekers konden niet zonder. De verhouding tussen democratie en partijen is dus zeer interactief: ze kunnen niet in ware betekenis zonder elkaar bestaan. Dat betekent evenwel niet dat ze elkaars optimaal functioneren ook garanderen. Hoewel partijen essentiële voorwaarden zijn voor het functioneren van een democratie, kunnen ze die democratie ook uithollen. Dat hoeft niet noodzakelijk te leiden tot Weimartoestanden, de aantasting kan subtieler maar desalniettemin vernietigend zijn.

De kwantitatieve groei van het electoraat (uitbreiding van het stemrecht) en de daardoor ontstane kwalitatieve verandering van het potentiële electoraat enerzijds en een reeks sociaal-economische en maatschappelijke veranderingen (modernisering) anderzijds, waren de directe ontstekingsmechanismen voor het ontstaan van de politieke partijen in de loop van de 19de eeuw. In zijn *Les partis politique* (1951) maakte Maurice Duverger het onderscheid tussen *parti de création intérieure* en *parti de création extérieure*. De eerste ontstonden uit parlementaire clubs of andere associaties van gekozenen die een band zochten met kiezers en daartoe partijen oprichtten. Die kaderpartijen werden opgericht om aan de macht te blijven; illustratief hiervoor is de oprichting van de Belgische Liberale Partij in 1846. Daarnaast werden partijen opgericht om mensen te mobiliseren en te organiseren die nog niet over politieke macht beschikten. Door de geleidelijke de-

mocratisering kwam macht in het vizier en partijen waren het instrument om die te verwerven. Typevoorbeeld van deze massapartij is de oprichting van de BWP in 1885. De kaderpartij was een losse organisatie, gericht op een elite van kiezers, gekozenen en regeerders. De socialistische massapartij kende als strijdorganisatie een strakke hiërarchie – later zou Robert Michels er zijn ‘ijzeren wet van de oligarchie’ op baseren – en was gericht op een groot segment van de bevolking: het (socialistisch) proletariaat.

In 1966 voegt Otto Kirchheimer de term *catch-all party* aan het jargon van de studie van partijen toe. Hij let niet zozeer op de organisatie van partijen, maar op hun ideologie, en ziet dat – na het afslijten van de scherpste maatschappelijke tegenstelling in de naoorlogse, gepacificeerde welvaartsstaat – de voormalige kader- en massapartijen zich op de hele bevolking gaan richten. Ze verlaten, wegens electoraal niet langer verstandig, hun traditionele aanhang, versoepelen hun relaties met de geassocieerde zuilorganisaties en verbreden zich tot alles- en iedereen omvattende partijen. Daartegenover staan de ‘ideologische partijen’, gericht op een duidelijk kiessegment en op een reeks specifieke programmapunten. Inderdaad, het vroege Agalev duikt hier op. Panebianco (1988) vond dat Kirchheimer daarmee te weinig aandacht had voor de professionalisering van partijen en introduceerde daarom de term ‘*electoraatprofessionele*’ partijen die, in tegenstelling tot de massabureaucratische partijen, niet met een bureaucratisch apparaat maar met een reeks van hoogopgeleide, eventueel externe specialisten hun partijbedrijf besturen. Niet langer politici en enkele vrijwillige secretariaatsmedewerkers, maar vooral externe communicatiespe-

cialisten schrijven mee aan de wervende teksten in hippe brochures. Via dure peilingen leren de partijen wanneer welke kiezers waarom wat van een ideetje denken. De laatste stap in deze evolutie van partijen in ons politiek bestel zijn de ‘*cartel parties*’ van Katz en Mair (1995).

Centraal is hier de verhouding tussen de partij, de staat en de *civil society*. Eind 19de eeuw was er een personele unie tussen de *civil society*, de staat en de politici, vandaar dat de kleine elite geen sterke partij nodig had om in contactpunten te voorzien. Massapartijen daarentegen vormden met hun netwerken een link tussen de staat en delen van de *civil society*, die door moderniserings- en democratiseringsprocessen veel breder en heterogener was geworden. De *catch-all* partij doorbreekt de band met enkele specifieke groepen uit de *civil society* en treedt op als bemiddelaar tussen de staat en de samenleving. De partij staat steeds dichterbij de staat, steeds verder van het middenveld. Enerzijds voert en verdedigt ze het beleid, anderzijds articuleert en aggregeert ze maatschappelijke eisen en verzuchtingen.

De *cartel party* ten slotte staat voor een nieuwe fase: de staat absorbeert politieke partijen, het onderscheid tussen beiden verdamppt. Katz en Mair voeren daarvoor twee centrale argumenten aan: bijna alle partijen dragen of droegen regeringsverantwoordelijkheid en partijen worden steeds meer door overheidssubsidies gefinancierd. Concreet: in Vlaanderen is enkel het Vlaams Belang geen beleidspartij (geweest), in 2003 was ruim 80 procent van de inkomsten van Vlaamse partijen afkomstig van overheidsdotaties.

De partijen vormen onderling een kartel, ze komen gezamenlijk tot een systeem van verdeling van finan-

cieringsmiddelen en schermen de markt af voor nieuwkomers (in casu via een kiesdrempel en de beperking van financiering tot partijen met gekozenen in het parlement). Kortom, welke regeringscoalities er ook aan de macht zijn, ze zorgen samen voor het groepsbelang van alle partijen. Vele *cartel parties* sluiten ook een kartel (cfr. CD&V-N-VA, SP.A-Spirit). Er zijn ook *cartel parties* die (voorlopig) zonder kartel door het leven gaan (Groen!). Maar Vlaanderen telt ook een partij die niet enkel geen kartel sluit maar zelfs ook (voorlopig) buiten de groep van *cartel parties* kan worden gerekend, het Vlaams Belang. Immers, deze partij wordt via een cordon sanitaire en andere verklaringen alvast voor de buitenwereld wat buiten het establishment van ‘de club van de verenigde partijen’ gehouden. Ook heel wat kiezers blijken deze partij (voorlopig nog) als een antisysteempartij te bekijken.

Het hier gesuggereerde chronologisch verloop is uiteraard niet zuiver. De partijcategorieën zijn ideaaltypische constructies terwijl in werkelijkheid enkel mengvormen bestaan. Maar deze uiterst rudimentaire schets toont wel enkele belangrijke elementen van de ontwikkelingsgeschiedenis van partijen aan. Partijen nemen doorheen hun relatief korte ontstaansgeschiedenis steeds andere vormen aan, passen zich aan de wijzigende samenleving aan. Katz en Mair (2002) wijzen op het onderscheid tussen de *party on the ground* (partij als ledenorganisatie), de *party in central office* (centrale partijorganisatie) en de *party in public office* (partij in de staat, in parlement en regering). Het is een nuttig onderscheid om de evolutie van partijen te vatten. Kaderpartijen hadden geen behoefte aan mobilisatie en een sterke *party in central office*, de

contacten tussen de leden (voor zover die bestonden) en de partij in de staat verliepen zonder veel moeite gezien het om een beperkte elite ging. Van een omvangrijke *party on the ground* was geen sprake, in tegenstelling tot de massapartij die dan ook een sterke *party in central office* nodig had, die ook de *party in public office* (indien die er al was) commandeerde in het kader van een gezamenlijke strategie. De *catch-all* partijen werden in een ontzuilende gemeenschap gekenmerkt door een gespannen relatie tussen de drie verschijningsvormen van de partij. Deze machtsstrijd is in België gewonnen door de *party in central office*, d.w.z. de partijvoorzitter en zijn volgelingen. Die is machtiger dan de parlementaire fractieleiders en zelfs de meeste ministers, behoudens enkele uitzonderingen waar de persoonlijke machtskenmerken de structurele uitschakelen. In de *cartel parties* is de *party on the ground* de zwakste schakel. Leden zijn door overheidsdotaties niet langer financieel onmisbaar, organisatorisch is hun kleinschalig vrijwilligers-werk grotendeels overgenomen door *professionals* die de partij mediageniek maken, via peilingen en massamedia hoort de partij wat aan de basis leeft en kan ze haar eigen communicatie gespind de hele wereld insturen. Vandaag domineren de partijsecretariaten, maar bij coalitiedeelname wordt alles ten dienste gesteld van het ondersteunen van het regeringswerk. Dat betekent dat de parlementsfracties zich, desnoods via zwijgnota's¹, als ondergeschikte verdedigers van het regeringswerk moeten opstellen. Slechts als de partij in de oppositie sukkelt krijgen parlementsfracties van het partij-secretariaat enige vrijheid bij de vertaling van de partijstrategie in het parlement. In elk geval staat het vasthouden aan de coalitiedeelname voorop.

In de federale, neocorporatistische pacificatiedemocratie die België is, beschikken partijen als hoofdacteurs van het politieke systeem nog steeds over een disproportioneel en overwegend aandeel in de politieke besluitvorming. Vandaar dat onze fletsdemocratie nog altijd geheel terecht als participatie kan worden omschreven. De macht van de partijtop is door enkele maatregelen van politieke vernieuwing, die burgers meer controle op het politieke spel willen geven, alleen maar toegenomen. (Devos, Verstraete 2002) Dat alles betekent dat het functioneren van onze *res publica* zeer sterk afhangt van hoe partijen evolueren en zich gedragen. Democratie kan niet zonder, maar partijen blijken de democratie anderzijds ook fors aan te tasten.

De sleutels van dit botte overzicht is in elk geval dat partijen evolueren, kinderen van hun tijd zijn. Ze geven de samenleving niet enkel vorm, ze passen zich aan wijzigende omstandigheden aan. Hun huidige verschijningsvorm is slechts een tijdelijk rustpunt in een onophoudelijke ontwikkeling.

We kunnen partijen vandaag bondig omschrijven als moderne, electoraat-professionele kaderpartijen. Een kleine elite, het partijkader, controleert de partijorganisatie en de fracties en schakelt voor specifieke taken vakspecialisten in, zelfs om de opvattingen van kiezers te leren kennen. Volgens Ruud Koole "ontbreekt het moderne kaderpartijen aan uitgewerkte electorale strategieën voor de (middel)lange termijn; campagnes worden in de eerste plaats gevoerd aan de hand van electorale tactieken die slechts voor de volgende verkiezingen zijn opgesteld. De moderne kaderpartijen (...) richten zich niet tot het gehele electoraat, maar slechts tot een gedeelte daarvan.

Dat gedeelte correspondeert met een segment op een denkbeeldige ‘kiezersmarkt’, waarin zich ook de aanhang van de partij bevindt, maar dat groter is dan die aanhang.”(1992:410) In campagnes ligt steeds meer nadruk op issues en op personen.

Dat wijst er ook op dat de rol van de partij als ledenbeweging grotendeels is uitgespeeld. Leden zijn niet meer representatief voor het kiezerskorps en hebben daarom slechts een beperkte en vooral instrumentele waarde. Partijen zijn immers niet langer van hen afhankelijk. Ze staan dicht bij de staat en monopoliseren de politiek, waardoor het onderscheid tussen politiek, partijen en overheid wazig wordt.

Die symbiose leidt daartoe en wordt ondersteund door het feit dat onderlinge partijverschillen soms beperkt zichtbaar zijn. Dat betekent niet dat ze er niet zijn, wel dat ze veelal slechts na grondige studie opvallen. Dat betekent meteen ook dat de invloed van de modale kiezer – van wie geen grondige studie mag worden verwacht vooraleer politieke verschillen te zien – beperkt wordt. Zijn mogelijkheid om de politiek te sturen – zoals het in een democratie zou moeten – is gebaseerd op een keuze tussen alternatieven, een keuze uit voldoende van elkaar verschillende pakketten beleidsvoorstellen.

Indien dat verschil te klein of te moeilijk zichtbaar is en het minstens lijkt alsof alle partijen ongeveer hetzelfde voorstaan, zullen modale kiezers ook geen verschil zien: hun keuze wordt een valse keuze. Hun macht wordt uitgehold want bij gebrek aan voldoende alternatieven kunnen ze het politieke bedrijf niet voldoende sturen. Dan wordt democratie schijndemocratie.

Over vertegenwoordiging

De staat, de overheid kunnen we zien als een vorm van sociale organisatie die de gevolgen van de natuurlijke conditie van anarchie opvangt en wegwerkt. Om te vermijden dat de overheid haar machten misbruikt om enkel de belangen van de heersers te dienen, moeten de belangen van de heersers en die van het volk samenvallen. Dat kan op een beperkte schaal via directe democratie – elke burger is op directe wijze medebestuurder – of op grotere schaal via de verkiezing van vertegenwoordigers die met een tijdelijk en voorwaardelijk mandaat de volksbelangen dienen en zich daarvoor op geregelde tijdstippen bij de kiezers moeten verantwoorden. Het kloppend hart van een *demos kratein* op grotere schaal is m.a.w. de notie vertegenwoordiging. Representeren betekent aanwezig maken wat niet aanwezig is. De verhouding tussen de principaal (het soevereine volk) en zijn agenten (volksvertegenwoordigers) kan via verschillende modellen verlopen. Onderstaand rudimentair overzicht leert hoe vertegenwoordiging doorheen de tijd evolueerde en in welk tijdelijk rustpunt we ons vandaag ongeveer bevinden. Samen met de fases van partijontwikkeling krijgen we zodoende een duidelijker inzicht in het functioneren van het politieke systeem anno 2005. Wat eerder gold voor het relaas over partijen, geldt ook hier: het gaat om een oppervlakkige voorstelling van ideaaltypen waarvan enkele kenmerken worden uitvergroot. Evenmin is hier sprake van een strikte chronologie maar doorheen deze modellen is enige volgtijdelijkheid te zien.

In een *delegate model* is de gekozene een afgevaardigde, een gedelegeerde “who

is chosen to act for another on the basis of guidance or instruction. In other words, a delegate is expected to act as a conduit conveying the views of others, while having little or no capacity to exercise his or her own judgements or preferences.” (Heywood 1997:207) Deze politici hebben in hun boekentas een reeks orders en instructies van hun opdrachtgevers bij, ze handelen als gezanten binnen een conditionele delegatie en beschikken over een beperkte handelingsruimte. Volgens dit lasthebbersmodel kent het electoraat de eigen belangen en kan het de vertegenwoordigers voldoende precies instrueren. Dit model is te associëren met de begindagen van de parlementaire democratie, toen slechts een beperkte elite over (cijns)kiesrecht beschikte.

In een *trustee model* is de vertegenwoordiger-politicus een gevolmachtigde beheerder. Hij krijgt het vertrouwen om voor de behartiging van de belangen van het groeiend electoraat naar eigen inzichten te handelen. In dat electoraat beschikt niet iedereen over de nodige opleiding en kennis om de vertegenwoordigers voldoende precieze opdrachten te geven. De volksvertegenwoordigers zijn sterk vertrouwd met de specifieke groeps- of districtsbelangen die ze moeten dienen. Partijen bestaan nauwelijks en zijn ook niet nodig. Het parlementslid is de politieke leider van zijn district of groep. De partijen zijn veelal een aaneenschakeling van lokale baronieën. Ideologie en organisatie van de vertegenwoordiging via politieke partijen worden vooral belangrijker door moderniseringsprocessen en de ontwikkeling van massapartijen. Kiezers moeten zich beperken tot een electorale uitspraak over de concurrentie tussen politieke elites, het gros van het volk heeft immers – aldus de beschouwing

van Joseph Schumpeter – onvoldoende capaciteiten om zelf belangen te definiëren of oplossingen te suggereren. De volksvertegenwoordigers zijn in dit model dus lid van een verlichte elite.

Het *trustee-* en het *delegatemodel* werden ontwikkeld voor de komst van moderne politieke partijen. In die modellen worden gekozenen voornamelijk aanzien als individuele actoren. Vandaag worden parlementsleden evenwel niet zozeer verkozen op grond van hun persoonlijke visies en opvattingen, maar wel als onderdeel van een groter geheel, de partijmachine. Dit *mandaatmodel* is gebaseerd op het idee dat “in winning an election, a party gains a popular mandate that authorises it to carry out whatever policies or programmes it outlined during election campaign. As it is the party, rather than the individual politicians, that is the agency of representation, the mandate model provides a clear justification for party unity and party discipline.” (Heywood 1997:209) De mandaathouder dient zijn kiezers niet zozeer door persoonlijk oplossingen te bedenken (cfr. trustee-model) of door als communicatiekanaal hun wensen over te brengen (cfr. delegatemodel), maar vooral door trouw te zijn aan de partij of de partijlijn. Het is via het volgen en uitvoeren van de partijlijn dat de gekozenen individueel de volkswil kan vertegenwoordigen omdat de partij op grond van een algemeen programma door de kiezer werd gemandateerd om, tijdens de volgende legislatuur, beleid te voeren.

In dit model gaat men er niet enkel van uit dat elites om de volkswil concurreren via globale inhoudelijke programma's, maar dat ook kiezers deze programma's kennen en kunnen evalueren, m.a.w. de verantwoorde-

lijkheid tussen bestuurders en bestuurden is complementair. In het eerste model beperken de vertegenwoordigers het optreden van de vertegenwoordigers, in het tweede model heeft de vertegenwoordigende elite veel vrijheid en blijft de inspraak van het volk beperkt, in dit derde model zouden beide partners van de vertegenwoordigingsverhouding een eigen rol en inbreng hebben. Anderzijds is de verhouding tussen het individuele parlementslid en zijn partij vaak gespannen en zelfs problematisch. Het parlementslid is vertegenwoordiger van het volk en zit als dusdanig in het parlement, maar is verkozen via en dankzij de partij. Bovendien kan hij enkel invloed uitoefenen indien hij in groepsverband opereert. Maar welke loyaliteit overheerst? Aan wie is de gekozen verantwoordelijkheid verschuldigd, aan de kiezers of aan de partijleden en -leiders? Welke staatstheoretische uiteenzetting hierover ook ontwikkeld wordt, België is een participatie: de partijtop domineert. Het is de partij die het belangrijkste kanaal en instrument van vertegenwoordiging is geworden.

In moderne electoraatprofessionele-kaderpartijen zijn persoonlijke eigenschappen en zelfs persoonlijkheidskenmerken van individuele politici daarbij in toenemende mate van belang. In de marktgerichte benadering van politiek worden ideetjes voorgesteld als moderne varianten van ideologie. Ze worden uitgedragen en zelfs verpersoonlijkt door goed gecaste verkopers die tegen de achtergrond van imago en perceptie wisselvallige kiezers moeten overtuigen. Dat verhaal over *spinning* en *soundbytes* is overbekend en hoeft geen herhaling. Storend is wel dat deze analyse over *mainstream* politiek zich vaak zelf bezondigt aan een gebrek aan diepgang en nuance. Het doet de

vele, vele welmenende politici, die zich dagelijks vanuit een eigen en klare visie voor hun kiezers inzetten en die zich hardnekkig aan deze zorgwekkende ontwikkelingen onttrekken, teveel oneer aan. Dat neemt niet weg dat in de hedendaagse politiek deze onrustbarende evoluties merkbaar zijn. Maar ze hebben niet uitsluitend bedreigende maar ook bevrijdende effecten. Zo is de verplichting voor politici om zich begrijpelijker uit te drukken en zich vaker in de media voor (het gebrek aan) beleidsdaden te verantwoorden in principe een uitstekende zaak.

Uiteraard is bijzonder veel kritiek mogelijk op de veronderstellingen die aan dit mandaatmodel ten grondslag liggen. Zelfs de antwoorden op de meest eenvoudige vragen zijn vernietigend. Kennen kiezers de partijprogramma's voldoende bij het maken van hun keuze? Weten ze zelf wat ze willen? Kiezen ze op basis van een programma? Is dat programma wel voldoende duidelijk en breed, m.a.w. is het mandaat dat de kiezer geeft voldoende precies? Blijven partijen hun programma trouw? Kortom, ook het mandaatmodel is gebaseerd op specifieke assumpties, het leidt evenzeer aan de inherente zwakheden van elk systeem van vertegenwoordiging.

Een handige en inzichtelijke werkwijze om ontwikkelingen inzake vertegenwoordiging te vatten is het onderscheid tussen vertegenwoordiging van onderuit, wanneer het zwaartepunt in de verhouding tussen burger en vertegenwoordiger bij eerstgenoemde ligt, en vertegenwoordiging van bovenaf, wanneer het initiatief uitgaat van de vertegenwoordigers. Ze hebben hun eigen overtuiging en voorstellen die ze aan de bevolking voorleggen en waarvoor ze steun vragen. Bij ver-

tegenwoordiging van onderen worden problemen van burgers naar vertegenwoordigers gestuurd die er een oplossing voor moeten vinden. Een tweede dimensie betreft het moment van controle. Controle vooraf geeft aan dat kiezers bij verkiezingen weten wie de vertegenwoordigers en hun voorstellen en ideeën zijn zodat ze weten waaraan zich te verwachten. Controle achteraf betekent dat de bevolking over het beleid wordt geïnformeerd nadat het werd uitgevoerd, nadat de beslissingen genomen zijn. Dan kan de kiezer dat beleid belonen of sanctioneren. Als we beide dimensies combineren komen we tot vier categorieën van vertegenwoordiging. (Deschouwer 2002, 2003)

Van *delegatie* is sprake bij vertegenwoordiging van onderuit en als de controle vooraf gebeurt. Volgens dit ideale model weet de bevolking vooraf wat ze wil, welke problemen moeten worden opgelost en stuurt ze vertegenwoordigers als afgevaardigden uit met een specifieke opdracht. Dit ideaal model overleeft geen enkele politieke realiteit van een democratie op grote schaal. *Responsiviteit* is gebaseerd op vertegenwoordiging van onderuit en controle achteraf. Politici moeten responsief zijn, moeten inspelen op de wensen van de politieke gemeenschap, moeten die wensen kennen en houden daarvoor nauw contact met de bevolking, bijvoorbeeld via buurtvergaderingen of dienstbetoon. Politici proberen zodoende thema's die bij de bevolking leven op het politieke niveau te vertalen. Dat veronderstelt dat samenlevingsproblemen zichtbaar en kenbaar zijn. Over wat en hoe ze dat deden leggen vertegenwoordigers achteraf bij de kiezers verantwoording af, die nagaan of hun belangen en de problemen die ze stelden correct werden

behandeld. *Toelating* staat voor vertegenwoordiging van boven en controle vooraf. Deze analytische vorm van vertegenwoordiging weerspiegelt de werking van partijen in een democratie. Ze bieden zich met een programma aan de bevolking aan – beloftes voor toekomstig beleid – en vragen kiezers steun om dat programma de komende jaren uit te voeren. Ook dit model werkt slechts indien het min of meer mogelijk is te voorspellen welke problemen zich in de toekomst zullen voordoen, dus moeten we hier een relatief stabiele en eenduidige samenleving veronderstellen. Deze samenleving is niet meer, dus is het moeilijk problemen en dossiers voor de volgende jaren voldoende precies te voorzien.

Daarom verkiezen politieke leiders om te communiceren over richtsnoeren, criteria, algemene principes voor hun beleidsdaden waarvoor ze zich nadien bij de kiezers verantwoorden. In deze verhouding tussen vertegenwoordigers en vertegenwoordigden – vertegenwoordiging van boven en controle achteraf – beschikken vertegenwoordigers over een grotere vrijheid. Bovendien zullen ze bij de post factum verantwoording van hun beleid vaak verwijzen naar de efficiëntie, transparantie, snelheid, enz. ervan. Het gaat er niet uitsluitend om verantwoording af te leggen over de manier waarop ze aan de vooraf gekende verzuchtingen van de bevolking tegemoet zijn gekomen. De politieke overheid baseert haar legitimiteit vooral op de evaluatie van haar beleidsoutput. In een dergelijke versie van verantwoording ligt de legitimiteit van het politieke bestel niet in het feit dat burgers de vertegenwoordigers kennen, of dat die vooraf duidelijk hebben gemaakt wat ze zouden doen, noch dat ze alle vooraf

meegedeelde problemen van de burgers van een politiek antwoord hebben voorzien. De legitimiteit komt er al dan niet wanneer burgers het gevoerde beleid achteraf hebben beoordeeld.

De argumenten die dan worden gebruikt om het beleid te legitimeren verwijzen niet zozeer of uitsluitend naar vragen van de bevolking, maar vooral naar 'wat moest gebeuren', naar behoorlijk of degelijk bestuur of naar het halen van normen en doelstellingen.

Tevredenheidsstudies, Europese scoreborden, internationale rapporten en ombudsmannen vormen daarin sleutelargumenten. Politici keren zich in deze verhouding naar de burgers met de stelling 'kijk eens, ik heb mijn werk goed gedaan'. Politiek heet dan een 'stiel zoals een ander' te zijn, een bestuurskunst die je kan leren, o.a. door boeken over *new public management* te lezen. Democratie is doemocratie.

Dat betekent ook dat de verantwoording die politici aan hun kiezers afleggen niet meer direct of onlosmakelijk verbonden is met de mobilisatie van burgers vooraf (vóór het gevoerde beleid), met name n.a.v. verkiezingen. Politici kunnen tijdens verkiezingen dus niet precies aangeven wat ze de komende jaren allemaal gaan doen, om daarop nadien afgerekend te worden. Verkiezingen gaan in deze versie vooral over het verleden, minder over wat in de komende legislatuur moet gebeuren. Dat is een realistisch uitgangspunt omdat het in onze complexe en snel veranderende samenleving steeds moeilijker te weten, te voorzien is welke problemen de toekomst zal brengen en hoe erop gereageerd kan en moet worden. Met andere woorden: vertegenwoordiging moet mee met de tijd, schuift mee op met de algemeen maatschappelijke

ontwikkelingen. Vertegenwoordiging, als kloppend hart van de democratie, moet zich dus aanpassen. Daarom is het onverstandig om de bestaande versie, het hedendaags functioneren van vertegenwoordiging en democratie, te evalueren vanuit een abstract ideaal dat meer dan ooit onrealistisch is. Dat impliceert evenwel niet dat kritische vragen rond het hedendaags functioneren van vertegenwoordiging uitgesloten zijn.

Over Groen!

De uiteenzetting van voorgaande paragrafen vormt geen klassieke electoraal-strategische screening van het Vlaamse partijlandschap. Toch levert de doorlichting misschien enkele tips voor Groen! op. We gaan er daarbij van uit dat deze partij alvast gedurende enkele jaren geen *officeseeker* is, maar vandaag vooral een uitweg zoekt uit de existentiële crisis die de partij momenteel doormaakt. Hoewel 13 juni 2004 het drama van 18 mei 2003 enigszins verzachtte, is – zo leerden ook postelectorale peilingen – niets zeker: heel wat Groen!-kiezers steunden de partij uit sympathie voor de *underdog* en uit vrees voor het totale verdwijnen van de partij in het parlement. Een duurzame basis voor de ontwikkeling van de partij boven de kiesdrempel zijn deze ontrouwe kiezers niet; een partij die in Vlaanderen niet in het parlement zit is een beweging. De uitdaging waar Groen! voor staat is anderzijds – excuus voor de *managerial peptalk* – ook een enorme opportuniteit. Daarom niet vanaf de bodem, maar toch van vrij dicht bij de stam kan de partij worden heropgebouwd, zowel organisatorisch als qua personeelsbeleid en ideologie.

Welke – persoonlijke en hoogst

subjectieve – inzichten kunnen de vorige paragrafen opleveren voor het overleven van Groen! als partij? Bijvoorbeeld dat Vlaanderen maar één ‘antisysteempartij’ telt die zich buiten de club van *cartel parties* opstelt. Niet uitsluitend, maar ook daarom trekt die partij – het tot Vlaams Belang vervelde Vlaams Blok – nogal wat kiezers binnen. Het gaat om mensen die om allerlei redenen angstig, onzeker en boos zijn en in het Vlaams Blok een houvast zien. We beschreven deze gedachtegang uitvoerig in het novembernummer 2004 van de *Gids op Maatschappelijk Gebied* (Devos 2004). Het klinkt sommigen misschien ondenkbaar of onnozelen in de oren, maar nogal wat Vlaams Blok-kiezers zouden door een partij als Groen! kunnen worden overtuigd. Groen! heeft de ervaring en traditie om gefundeerde kritiek te leveren op de essenties van het heersend liberaal-democratisch en kapitalistisch systeem. In Oikos is het niet nodig dit in herinnering te brengen, maar de linkprogressieve kritiek op de ontwikkeling van de productivistische Keynesiaanse welvaartsstaat – en de zachte evolutie ervan in de richting van de superproductivistische *Schumpeteriaanse workfare* staat van de elkaar in de hyperconcurrentie voorbijhollende ‘ondernemers van de eigen skills’ – is de partij niet vreemd. Zo kan Groen! zowel aantrekkelijk zijn voor sommige *have nots* als voor bepaalde nieuwlinkse, intellectuele *haves* die – gebukt onder werkdruk en nerveus door de opgestapelde kredieten die nodig zijn om het ontspoorde consumptiepatroon te handhaven – op zoek zijn naar alternatieve samenlevingsvormen. Bovendien, hoe meer ruimte andere linkse partijen laten liggen, hoe meer ruimte kan worden gevuld. Maar de vijand zit niet in het progressieve kamp, maar aan de

overkant. Schieten op andere progressieve partijen is meestal zonde van de munitie en contraproductief.

Rood en groen zijn via solidariteit altijd onlosmakelijk met elkaar verbonden geweest. Solidariteit is een totaalconcept. Wie solidair wil zijn met toekomstige generaties kan niet anders dan die solidariteit op alle terreinen, ook voor de huidige generaties, verdedigen. Maar Groen! heeft de rode flank te weinig uitgebouwd of geprofileerd. In dat verband was de naamskeuze misschien een gemiste kans. Misschien vergissen we ons, maar Groen! zal rood-groen of Groen!-links zijn of zal niet zijn. In elk geval, volgehouden reeksen van goedgemikte, onderbouwde, genuanceerde, begrijpelijke en constructieve kritieken op de maatschappelijke en economische orde kunnen heel wat kiezers doen inzien dat Groen! niet een partij zoals een ander is, maar een alternatief model voor de verhardende samenleving. Geen antipolitieke partij, wel een protestpartij. Groen! moet de associatie met het staatsapparaat m.a.w. vermijden, zoals ook andere kenmerken van de moderne kaderpartijen.

Daar waar 2004 voor de Vlaamse politiek ‘het jaar der gemiste kansen’ was, wordt 2005 misschien het jaar van ‘de terugkeer van de ideologie’, al kan deze hoopvolle expressie misschien eerder het gevolg zijn van de lichtheid die het hoofd na talrijke recepties onvermijdelijk oploopt. In elk geval, VLD en SP.A voorzien een ideologisch congres, Spirit wil naarstig het bestaansrecht van het linksliberalisme bewijzen, CD&V wil niet de CVP-infectie oplopen en probeert daarom een te sterke identificatie tussen de partij en de regeringscompromissen te vermijden en het samenspel van coalitie

en oppositie te organiseren door een duidelijker inhoudelijk profiel. Het Vlaams Blok wil onder het vaandel Vlaams Belang misschien wel de Vlaamse Republikeinen worden en zodoende de conservatieve revolutie incarneren. Alleen al daarom kan Groen! het zich niet veroorloven om de eigen ideologie en de invulling ervan onder de lamp te leggen.

Groen! kan daarbij beter de ambitie laten vallen ooit weer een grote partij van pakweg 17 procent te worden. Dat zou de heropleving van de partij doen verstikken. Als vrolijk-ernstige luis in de pels is haar rol die van invloedrijke zweeppartij. Neen, dat impliceert niet dat Groen! een *single issue*-partij moet worden, integendeel, maar de brede visie mag niet afhankelijk gemaakt worden van het 'welvinden' van de meerderheid. De partij moet authenticiteit uitstralen, oprechtheid, die tegenover de soms gefabriceerde commercie van andere partijen kan worden gezet. De partij moet charmeren zonder in overjaarse salonrebellie vrolijke gitaarliedjes te blowen. Alleen al de minder gevulde partijkas zet aan tot creativiteit in de benadering van het publiek, een benadering die geen output- maar input-legitimiteit kan betrachten. Kortom, de partij moet de pretentie hebben om concrete, specifieke verzuchtingen van specifieke bevolkingsgroepen na te streven en zichzelf als de vertegenwoordiger daarvan te omschrijven. Met een echte vertegenwoordiging van onderuit en vooraf. Binnen een duidelijk ideologisch kader is zo iets mogelijk.

Groen! kan niet en moet niet het model van de moderne electoraatprofessionele kaderpartijen volgen. Oprechte verontwaardiging over pakweg de pijnlijke en groeiende kloof tussen arm

en rijk, over de grote laaggeletterdheid, over erfelijkheid van groene ruimte, gezondheid, onderwijs... het laat zich slechts ongemakkelijk in een hippe roadshow vatten. De eigen werking blijkt niet enkel inhoudelijk maar eveneens op het terrein van de organisatie. Groen! moet een partij zijn met een sterke *party on the ground*. Dat betekent niet dat de wispelturigheid en besluiteloosheid van de basisdemocratie opnieuw moeten worden ingevoerd, wel dat de partij een echte ledenbeweging moet zijn, aantrekkelijk voor jonge, geëngageerde mensen die dit engagement niet makkelijk elders in het soms cynische politieke bedrijf kwijt kunnen. Dat impliceert aansluiting zoeken met gelijkgezinden in het middenveld. Dat betekent anderzijds niet overal, in elke hoek of buurt, eigen satellietafdelingen oprichten. Dat heeft geen zin meer, maar de concrete, themagebonden samenwerking met bestaande middenveldorganisaties moet worden gemaximaliseerd. Uiteraard verwacht niemand nog partijpolitieke trouw en exclusiviteit van het middenveld, maar dat staat krachtige samenwerking niet in de weg.

Indien Groen! zichzelf als ledenbeweging verzorgt, dan zijn de electoraatprofessionele technieken minder nodig om de communicatie te onderhouden met de specifieke doelgroepen. Lokale wortels zijn essentieel, alsook verbintenissen met talrijke verenigingen uit de *civil society*. Alles tegen de achtergrond van een fors uitgebouwd rood-groen programma met een duidelijke en haalbare visie op sociale zekerheid, vergrijzing, fiscaliteit, duurzame ontwikkeling, arbeidsorganisatie... gecentreerd rond idealen van gelijkheid en solidariteit. De partij moet daarbij een beroep kunnen doen

op een netwerk van 'specialisten' en ervaringsdeskundigen die in alle openheid de partij van data, gedachten en argumenten voorzien en die geen electorale strategie voor ogen hebben. In het licht van de noodzakelijke verbinding van groen en rood ligt constructieve samenwerking met SP.A voor de hand.

Gelet op de eigenheid van beide partijen – en hun achterban en benadering – en de verscheidenheid aan de progressieve zijde, staat een karteldiscussie samenwerking enkel in de weg. Deze samenwerking kan leiden tot progressieve gemeenschappelijke actie rond een aantal concrete thema's, binnen maar vooral buiten het parlement. Uiteraard staan zwijg-akkoorden zulke parlementaire operaties in de weg. Zo kan vertrouwen en wederzijds respect worden opgebouwd. Met wederzijds goedvinden, buigend op voldoende interne steun en met een duidelijke meerwaarde

voor het realiseren van progressieve doelstellingen, moeten samenwerkingsverbanden rond verkiezingen niet worden uitgesloten. Zeker in het licht van 2006 is deze denkoefening in vele van de Vlaamse steden en gemeenten aangewezen. Gemeenschappelijke lijsten zijn niet het ultieme doel, maar ze moeten ook niet per definitie uitgesloten worden als strategisch (bind)middel.

Kortom, in het licht van de evoluties in paragrafen twee en drie van deze bescheiden bijdrage, kan Groen! vandaag beslissende keuzes maken m.b.t. de eigen partijwerking enerzijds en de relatie met de kiezers anderzijds. Groen! kan nu en straks een belangrijke rol spelen in het Vlaamse politieke systeem. Maar vooraleer de partij de plaats kan innemen die voor haar daarin open blijft, moet ze bereid zijn om zichzelf in alle aspecten daar naartoe te laten evolueren.

[Bibliografie]

Deschouwer, K., 2002, Federalisering, subsidiariteit en democratie. In: Hubeau, B., Elst, M., (red.), *Democratie in ademnood. Over legitimiteit, legitimatie en verfijning van de democratie.* Brugge, Die Keure.

Deschouwer, K., 2003, De vertegenwoordigende democratie. In: Heysse, T., Goossens, W., (red.), *Democratie als filosofisch vraagstuk.* Kapellen, Uitgeverij Pelckmans.

Devos, C., 2004, Zure zondag en het middenveld. Een probatio pennae. In: *Gids op maatschappelijk gebied*, 9.

Devos, C., Verstraete, T., 2002, Valsheid in geschrifte? Over kiesherforming en inspraak. In: *Samenleving en Politiek*, 9.

Duverger, M., 1951, *Les partis politiques.* Paris, Librairie Armand Colin.

Heywood, A., 1997, *Politics.* New York, Palgrave.

Katz, R., Mair, P., 1995, Changing models of party organization and party democracy. In: Party Politics, 1.

Katz, R., Mair, P., 2002, The ascendancy of the party in public office. Party organizational change in twentieth-century democracies. In: Gunther, R., Montero, J., Linz, J., Political parties. Oxford, Oxford University Press.

Kircheimer, O., 1966, The transformation of the Western European party system. In: La

Polambara, J. Weiner, M., (eds.), Political parties and political development. Princeton.

Koole, R., 1992, De opkomst van de moderne kaderpartij. Utrecht, Spectrum.

Panbianco, A, 1988, Political parties. Organization and power. Cambridge, Cambridge University Press.

[Bio]

Carl Devos is docent politicologie aan de Universiteit Gent en hoofdredacteur van *Samenleving en Politiek*.